
Régészeti örökségvédelmi hatástanulmány

**Telekgerendás község belterületét
érintő rendezési tervhez**

Készítette:

**Liska András
régész, örökségvédelmi szakértő**

2021

Bevezetés

A hatástanulmány elkészítésének célja – a „kulturális örökség védelméről” szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv) és az örökségvédelmi hatástanulmányról szóló a 68/2018. (IV.9.) Korm. rendelet (R) előírásainak megfelelően – Telekgerendás község külön térképen jelölt területrészen az örökségi elemek teljes körű számbavétele, lokalizálása, illetve az esetlegesen szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő ajánlások megfogalmazása volt. A hatástanulmány kifejezetten csak külön térképen jelölt területrésze vonatkozó információkat tartalmazza.

Az alábbi régészeti örökségvédelmi hatástanulmány, illetve az alábbiakban felsorolt adatok és megállapítások nem pótolhatják, helyettesíthetik az egy-egy földterületre, lelőhelyre vonatkozóan, telekértékesítéshez vagy bármilyen földmunkával járó változtatáshoz kapcsolódóan a területileg illetékes járási kormányhivatalok örökségvédelmi hatósága által az aktuális örökségvédelmi szakkérdés vizsgálatát, illetve szakhatósági véleményének, engedélyének kikérését. Bármilyen földterülettel kapcsolatos jogi ügylet előkészítésének részeként, illetve bármilyen földmunka tervezésekor elkerülhetetlen az adott örökségvédelmi hatóság hivatalos megkeresése, és hivatalos véleményének, szakhatósági állásfoglalásának beszerzése.

Jelen munkát a „szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása, vagy továbbadása csak a szerző engedélyével történhet.

Jogsabályi környezet:

(A vonatkozó hatályos jogszabályok és tartalmuk, azaz a régészettel érintett területeken követendő eljárások, jogok és kötelezettségek) A régészeti lelőhelyekre, a régészeti kutatásra és a régészeti leletekre vonatkozó főbb jogszabályok:

2001. évi LXIV. törvény a „kulturális örökség védelméről”

1. Örökségvédelmi vizsgálat

A vizsgált terület bemutatása

A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása)

Telekgerendás község Békés megye középpontjában helyezkedik el, a megyeszékhelytől, Békéscsabától DNy-ra. Az É-ről Kétsoprony, Ny-ról Csorvás és Gerendás, D-ről és K-ről Békéscsaba által határolt település 1952-ben lett önálló, ekkor vált ki Békéscsaba területéből. Bár a települést mesterségesen hozták létre, területére esik a középkori Gerendás falu és a szintén középkori Kétsoprony is. Geomorfológiailag egész területe a Maros hordalékkúpján helyezkedik el. Ennek megfelelően a legalacsonyabb területek tengerszint feletti magassága is 89 m fölött van, a kiemelkedő halmok pedig a 94 m magasságot is eléri. Élővize a holocén óta nem volt és ma sincs.

A község határában 1982-1989. között került sor szisztematikus felszíni lelőhely-felderítésekre, ún. régészeti terepbejárásokra, az országos régészeti topográfiai program keretében, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete munkatársainak közreműködésével. A mai település határában akkoriban összesen 185, téradattal rendelkező régészeti lelőhelyet rögzítettek, amelyek száma a mai napig alig gyarapodott. Ma összesen 192, a település közigazgatási határát érintő régészeti lelőhely szerepel a közhiteles nyilvántartásban, amelyek közül 6 lelőhely úgynevezett településhatáron átnyúló, valamelyik szomszédos település közigazgatási határához nyilvántartásba vett lelőhely. A településhatárban nyilvántartott régészeti lelőhelyek kevés kivétellel különböző korú települések nyomai, illetve kunhalmok, míg az egykori temetők helyéről alig rendelkezünk információval.

A jelen hatástanulmányban vizsgált, külön térképen jelölt területrész Telekgerendás község belterületétől É-ra, a 47-es út mellett, illetve a településtől D-re, a vasút menti

részeket, valamint a település belterületének K-i és Ny-i szélén levő, korábban tervezett lakóterületek övezeteit érinti. Az alapvetően a 47. sz. főút és a Szeged - Békéscsaba vasútvonal által határolt tervezési területszakasz morfológiailag nem különbözik a teljes településhatárt illetően, általánosan megfogalmazott jellemzők tekintetében.

Településkép

Az egykori pleisztocén folyóvölgyek csak szakaszonként jelentkeznek határozott körvonalakkal, illetve jelentős folyószakaszokkal. Közülük a leghatározottabb és legjelentősebb egy két ÉNy – DK irányú szakaszból egyesülő völgy a határ keleti részén. A határ Ny-i szélén egy K-Ny irányú, majd D felé kanyarodó széles völgy van, melyet mindkét oldalon kisebb, lefűződött mellékvölgyek, illetve partjaikat alkotó hátaok kísérik. Ezeken a hátaokon mindkét említett völgy esetében gazdag régészeti lelőhelyek sorakoznak. A lelőhelyek egy része viszont minden érzékelhető vízfolyástól távol fekszik. Ezek elhelyezkedése ma már nem látható egykori medret látszanak kirajzolni. A határ egészében a talaj infúziós löszből áll, mely kitűnő termőtalaj. Nemcsak vízben, fában is szegény a vidék, ahol a mezőgazdasági művelés alá nem vett területeken a korábbi évszázadokban is füves pusztaságok lehettek.

Településszerkezet és területhasználat, településkarakter

A régészeti lelőhelyek természetszerűen igazodtak a táj felszíni viszonyaihoz, az egykori megtelepedésre alkalmas helyek tehát szorosan követik a felszín adta lehetőségeket, és ezek határozzák meg a lelőhelyek fekvését és kiterjedését is. A régészeti lelőhelyek természetszerűen igazodtak a táj felszíni viszonyaihoz, az egykori megtelepedésre alkalmas helyek tehát szorosan követik a felszín adta lehetőségeket, és ezek határozzák meg a lelőhelyek fekvését és kiterjedését is.

Védettségek

Régészetileg kiemelten védett terület nincs a település határában. A tervezési területre eső régészeti lelőhelyek, mint nyilvántartott lelőhelyek ex-lege általános régészeti védelem alatt állnak. A Kötv. 11. § alapján, a régészeti lelőhelyek általános védelem alatt állnak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön,

eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, a védelemre irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenni (Kötv. 10. §). A Kötv. 19. § (2) alapján, a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A Kötv. 22. § (1) alapján, a régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén az örökségvédelmi hatóság által előírt módszerekkel megelőző régészeti feltárást kell végezni. Az örökségvédelmi intézkedésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása során a Kötv. 22. §-ban és a Korm. R. 4-9. §-ban foglalt szempontokat kell figyelembe venni.

Örökségi értékek elemzése

Az adatgyűjtés eredményei alapján az alábbi régészeti lelőhelyeket azonosítottuk Telekgerendás határában, a jelenleg vizsgált, külön térképen jelölt, terület részén ¹:

Lelőhely azonosító:	6628	
Település:	Telekgerendás	
Lelőhely neve (esetleges variációk):	Telekgerendás 43. lelőhely, Aradi-major	
Térkép vetülete:	EOV	
Térképlap száma:	38-233	
EOV koordináták:	x (É-D): 794172 y (K-Ny): 147216	
Érintett helyrajzi számok	0132/125, 0132/127, 0135/8, 0134, 0136/22,	
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	Település	Római kor
Leírás:	A település belterületétől Ny-ra, az Aradi-major D-i oldalán, a sík, tagolatlan mezőben, kb. 200 x 200 m-es területen kerültek elő hun kori szarmata edénytöredékek a topográfiai terepbejárások során.	
Irodalom, kutatottság:	MRT 10. 688.	

¹ A közhiteles nyilvántartásban szereplő lelőhelypolygonok nagy része az 1980-as években elvégzett terepbejárások adatait tartalmazó 1:25.000 és 1:10000 léptékű sztereografikus térképről származik. A papírtérképek későbbi átrajzolása, majd digitalizálása során a különböző vetületi rendszerek közötti konvertálás egyes lelőhely kiterjedések torzulásával illetve esetleg részleges adatvesztéssel járt. Jelen összesítő adattári gyűjtés nem pótolhatja a korábbi adatok felülvizsgálatát és a lelőhelyek kiterjedésének modern, digitális módszerekkel történő helyszíni hitelesítését.

Lelőhely azonosító:	6663	
Település:	Telekgerendás	
Lelőhely neve (esetleges variációk):	Telekgerendás 78. lelőhely, Dózsa György utca vége	
Térkép vetülete:	EOV	
Térképlap száma:	38-233	
EOV koordináták:	x (É-D): 794985 y (K-Ny): 147294	
Érintett helyrajzi számok	334/5, 333	
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	Település	bronzkor
	Település	kelta kor
Leírás:	A település Ny-i szélén, az utolsó utca végén húzódó É–D irányú hátsabb rész nyugati lejtőjén, mintegy 80 m-es körzetben, elszórtan kerültek elő bronzkori és vaskori edénytöredékek a topográfiai terepbejárások során.	
Irodalom, kutatottság:	MRT 10. 693.	

Lelőhely azonosító:	6657	
Település:	Telekgerendás	
Lelőhely neve (esetleges variációk):	Telekgerendás 72. lelőhely, Kis Vörös-tanya	
Térkép vetülete:	EOV	
Térképlap száma:	38-233	
EOV koordináták:	x (É-D): 795732 y (K-Ny): 146966	
Érintett helyrajzi számok	0105/4, 0105/3	
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	település	római kor
Leírás:	A település belterületének D-i szélén, az EOV térképen Kis Vörös-tanyaként jelölt ingatlan É-i oldalán, tagolatlan felszínen, szórványosan kerültek elő hun kori szarmata edénytöredék a topográfiai terepbejárások alkalmával.	
Irodalom, kutatottság:	MRT 10. 692.	

2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

A tervezett változtatások hatása a történeti településhálózatra, a régészeti örökség elemeire, a régészeti emlékek, feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának, vagy pusztulásának esélye

A már ismert lelőhelyek területén csak olyan, esetleg földmunkával is járó változtatásokra kerülhet sor, amely az adott régészeti lelőhelyet nem veszélyezteti, illetve amely során biztosított a régészeti örökség bármely részének előzetes vagy folyamatos megmentése (régészeti megfigyelés, megelőző feltárás), továbbiakban a régészeti lelőhely továbbra is hozzáférhető marad.

A még nem ismert, de a táj geomorfológiájából következtetve biztosan nagy számban feltételezhető régészeti lelőhelyek vonatkozásában ugyanakkor azt kell szem előtt tartani, hogy a váratlanul előkerülő leleteket a szabályozóknak megfelelően a területileg illetékes megyei hatókörű városi múzeumnak bejelentsék, a terület érintetlenségét a régész szakember helyszíni szemléjéig biztosítsák, s a mentőfeltárás elvégzését lehetővé tegyék. A térképek alapján már most állítható, hogy számos, eddig nem feltérképezett lelőhely található a település határában. Egyértelmű, hogy a lelőhelyek nagyobb része a külterületen kerülhet elő, de a belterületen is várható egy-egy lelet vagy régészeti lelőhely felbukkanása.

A külterületeken leginkább mezőgazdasági munkálatok folynak, amelyekkel kapcsolatban arra kell felhívni a mezőgazdasági munkát végzők figyelmét, hogy az átlagosnál mélyebb szántás, különösen pedig az altalajlazítás és az alagcsövezés a lelőhelyek rongálását eredményezik, ezért ezek kerülendők. Az olyan területeken, ahol a jelenlegi felszíni viszonyokat megváltoztató tevékenységet terveznek (pl. erdősítés, bányanyitás, halastó vagy öntözőcsatorna létesítése, stb.) és az esetlegesen ott fekvő régészeti lelőhelyet elfedné, hozzáférhetetlenné tenné, esetleg elpusztítaná, csak olyan előkészítő munka után legyen elképzelhető, amely biztosítja az ott lévő régészeti örökség elemeinek megelőző feltárását. A belterületen ugyanakkor az építési, közműfektetési tevékenység jelent veszélyt a régészeti lelőhelyekre, leletekre.

3. Összefoglalás - értékvédelmi terv (az örökségi értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények, valamint feladatok)

Telekgerendás község területén, a külön térképen jelölt tervezési területéhez kapcsolódóan jelenleg összesen 3 régészeti lelőhelyet tartunk nyilván, amelyek közül 2 lelőhely a tervezési területen, 1 lelőhely pedig annak közvetlen közelében húzódik. Ezek a lelőhelyek az emberiség és a magyarság történetének, települési viszonyainak, életmódjának fontos bizonyítékai. A régészeti lelőhelyeket érintő területeken tervezett változtatások felmerülésekor a vonatkozó örökségvédelmi jogszabályok szerinti eszközök igénybevételeével szükséges az örökségi értékek megóvása érdekében eljárni.

A tervezési terület É-i részén, a belterület É-i határán, a 47. sz. főút mellett húzódó sáv, valamint a belterület D-i részén, a Szeged - Békéscsaba vasútvonal mellett elhelyezkedő övezet a tervezett szabályozási módosításokkal a meglévő besorolásból lakóövezetté válik. A jelenlegi használat és a már meglévő közművesítések is ezt indokolják. Örökségvédelmi szempontból ez az átsorolás a beépíthetőség mértékének tekintetében vizsgálandó. **Megállapítható, hogy a módosítások a beépíthetőségi lehetőségek arányaitól függetlenül a régészeti lelőhelyek megóvását, fenntarthatóságuk lehetőségeit alapvetően nem befolyásolják.** Arra azonban mindenképp fel kell hívni a figyelmet, hogy a rendezési terv módosítását részben indukáló, tervezett építési beruházások földmunkái során a vonatkozó örökségvédelmi jogszabályok szerinti eszközök igénybevételeével szükséges az örökségi értékek megóvása érdekében eljárni. Már a területkiválasztás, illetve a tervezés legkorábbi időszakában kell tájékozódni az érvényes örökségvédelmi szempontok felől. Továbbá fontos, hogy a különböző építési tevékenységek, különös tekintettel pl. a közműépítési munkák során figyelmet fordítsanak az esetlegesen előkerülő régészeti korú sírokra, objektumokra, leletekre. Ezek bejelentési kötelezettség alá tartoznak, és a szemlét végző régész szakember megjelenéséig a tulajdonos, a beruházó, vagy a kivitelező biztosítani köteles a lelet vagy objektum eredeti állapotának dokumentálhatóságát.

A település rendezési tervének most tervezett módosításai a település belterületének K-i és Ny-i részeit is érintik. A belterület Ny-i határában egyes lakóövezeti besorolású területek a módosítás során a jelenlegi használatnak megfelelően mezőgazdasági használatra kijelölt területekké válnak, ami a régészeti lelőhelyek fenntarthatóságát inkább pozitív irányban érinti a beépíthetőség lehetőségének csökkenésével.

Továbbá általánosságban megfogalmazható, hogy bármilyen településszerkezeti, területhasználati változtatás, infrastrukturális vagy egyéb beruházás tervezése esetében kiemelt figyelmet kell fordítani a földben rejlő régészeti emlékanyagra. A kedvező településföldrajzi adottságok miatt régészeti leletek váratlan előkerülése a jelenleg vizsgált terület nagy részén nem zárható ki, ez esetben pedig mindenki részéről elvárható a törvények tiszteletben tartása és a nemzeti kulturális örökség iránti megfelelő megbecsülés.

A településrendezési terv feladata, hogy abban kifejezésre jusson a régészeti örökség feltárásának, dokumentálhatóságának mindenkori biztosítása, védelme. A település lakóinak a fent leírt, a régészeti emlékek megmentését szolgáló korlátozások nemcsak hátrányt jelentenek, hanem hasznot is, hiszen a saját lakóhelyük múltját csak a régészeti feltárások segítségével ismerhetik meg jobban. Egy-egy előkerülő, jelentősebb lelet, vagy objektum bemutatása általában helyben is megvalósítható. Ez pedig összhangban van azokkal a térségfejlesztési törekvésekkel, alapelvekkel, amelyek szerint a turizmus fejlesztése kitörési pontja lehet egy-egy településnek.

Felhasznált források:

Felhasznált adattári adatok:

- Miniszterelnökség Örökségvédelmi Nyilvántartási Főosztály közhiteles lelőhely-nyilvántartása
- Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattára
- Gyulai Erkel Ferenc Múzeum adattára

Felhasznált térképészeti adatok:

- EOVI 1:10 000 topográfiai térkép, 38-142, 38-231 sz. térképlapok
- sztereografikus 1:10 000 topográfiai térkép, 609-443, 609-444, 709-221, térképlapok.
- Első Katonai Felmérés. CD-ROM, Arcanum kiadó, 2004.
- Második Katonai felmérés. CD-ROM, Arcanum kiadó, 2005.

Felhasznált irodalom:

- Magyarország régészeti topográfiája 10. Békés megye régészeti topográfiája Békés és Békéscsaba környéke. Akadémiai Kiadó Budapest, 1998.
- Gyucha Attila - Medgyesi Pál - Dr. Szatmári Imre - Rózsa Zoltán: Örökségvédelmi hatástanulmány Telekgerendás település területéhez. Békéscsaba 2005

Nyilatkozat

Alulírott Liska András, örökségvédelmi szakértő (Engedély szám.: OKM 3586-3/2009; nyilvántartási szám.: XРАН79 (OKM Sz-6/2009) ezúton nyilatkozom arról, hogy az örökségvédelmi hatástanulmányban szereplő adatok a valóságnak megfelelnek, a javasolt régészeti megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, továbbá, hogy a tanulmány elkészítésére jogosultsággal rendelkezem.

Szarvas, 2021. február 12.

Liska András
régész, örökségvédelmi szakértő
Szakértői nyilvt.: XРАН79 (OKM Sz-6/2009)

Telekgerendás község határában, a külön térképen jelölt területrészen az ismert régészeti lelőhelyek összefoglaló táblázata

MEGYE	HELYSÉG	Lh. szám	KÖH azonosító	NÉV	EOV tklap
Békés	Telekgerendás	43	6628	Aradi-major	38-233
Békés	Telekgerendás	78	6663	Dózsa György utca vége	38-233
Békés	Telekgerendás	72	6657	Kis Vörös-tanya	38-233